

XALQARO SIYOSIY DISKURSDA TIL VA JAMIYAT MUNOSABATI: BMT BOSH ASSAMBLEYASI NUTQLARINING SOTSIOLINGVISTIK TAHLILI

Kuchimova Nilufar Turanbayevna

Samarqand davlat chet –tillar institute Doktoranti

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqola xalqaro siyosiy diskursda til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni BMT Bosh Assambleyasi nutqlari misolida sotsiolingvistik nuqtayi nazardan tahlil qiladi. Tadqiqot xalqaro tashkilotlar diskursiga oid mavjud adabiyotlarni tanqidiy ko'rib chiqish hamda Bosh Assambleya "General Debate" nutqlarida uchraydigan leksik, grammatik va diskursiv xususiyatlarni aniqlashni maqsad qiladi. Tahlilda yozma va og'zaki diskurs o'rtasidagi farqlar, xususan, qisqa bayonnomalarda obyektivlikni kuchaytirish maqsadida hissiy va ishontiruvchi til birliklarining qisqartirilishi, agentlikning majhul nisbat, nominalizatsiya va anonim subyektlar orqali fonlashtirilishi ko'rsatib beriladi. Korpusga asoslangan yondashuv yordamida BMTning global masalalari bilan bog'liq "mavzuga oid" kalit so'zlar aniqlanib, tinchlik va xavfsizlik, qochqinlar va migratsiya, inson huquqlari, taraqqiyot, iqlim o'zgarishi va demokratiya asosiy tematik ustunlik qilishi aniqlanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, BMT Bosh Assambleyasi nutqlari yuqori darajada ssenariylashtirilgan bo'lib, ularda neytrallik, konsensus va umumiy qadriyatlarni ta'kidlash ustuvor ahamiyat kasb etadi. Maqola xalqaro tashkilot diskursining lingvistik xususiyatlarini kompleks registr tahlili asosida yoritish zarurligini asoslab beradi.*

KALIT SO'ZLAR: *BMT Bosh Assambleyasi; xalqaro siyosiy diskurs; sotsiolingvistika; yozma va og'zaki diskurs; leksik xususiyatlar; agentlik; majhul nisbat; global masalalar; registr tahlili.*

Bir qator tadqiqotlar xalqaro tashkilotlarning yozma matnlarini o'rgangan bo'lib, bunday matnlar odatda keng jamoatchilik uchun o'qish nisbatan osonroq bo'ladi. Uchrashuvlar chog'ida aytilgan nutqlar yoki og'zaki aralashuvlarning aksariyati ommaviy yozuvlarda faqat qisqa bayonnoma (summary record) ko'rinishida qoladi. Bu bayonnomani BMTning og'zaki nutqlar yozuvchisi tayyorlaydi: u mazmunni aks ettiradi, biroq asl og'zaki matnning til shakllarini har doim ham to'liq ifodalay olmaydi. Tahlilda yozma va og'zaki diskurs o'rtasidagi farqlar, xususan, qisqa bayonnomalarda obyektivlikni kuchaytirish maqsadida

hissiy va ishontiruvchi til birliklarining qisqartirilishi, agentlikning majhul nisbat, nominalizatsiya va anonim subyektlar orqali fonlashtirilishi ko‘rsatib beriladi.¹⁴⁰

Yozma matnlarga xos lingvistik xususiyatlar farqlanishiga qaramay, ushbu tadqiqotlarning ayrim natijalari BMT Bosh Assambleyasi minbaridagi nutqlar bo‘yicha hozirgi tadqiqot uchun muhimdir. Mazkur bo‘lim xalqaro tashkilotlarning yozma hujjatlari yuzasidan olib borilgan tadqiqot turlarini qisqacha ko‘rib chiqadi va ssenariylashtirilgan matnlarning lingvistik tahlili uchun dolzarb topilmalarni yoritadi. Ushbu maqola xalqaro siyosiy diskursda til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni BMT Bosh Assambleyasi nutqlari misolida sotsiolingvistik nuqtayi nazardan tahlil qiladi.¹⁴¹

Xalqaro tashkilotlarning yozma hujjatlari bo‘yicha ayrim izlanishlar matn tuzilishi hamda matnni yaratish jarayoniga e‘tibor qaratadi. Masalan, Duchêne‘ning lingvistik ozchiliklar haqidagi BMT diskursi bo‘yicha tadqiqoti lingvistik ozchiliklar huquqlariga doir hujjatlar qanday shakllanib borganini aniqlashga qaratilgan. U stenogrammalar, qisqa bayonnomalar, yillik hisobotlar, ishchi hujjatlar va lingvistik ozchiliklar haqidagi rezolyutsiyalarni tahlil qilib, ishchi guruhlardagi muhokamalar qisqa bayonnomalarga jamlangandan so‘ng, rezolyutsiya va shartnomalarda yakunlanganda axborot qanday o‘zgartirilishini ko‘rsatadi. Duchêne asosan qaysi mazmun saqlanib qolishi yoki chiqarib tashlanishiga e‘tibor qaratadi; aniq lingvistik tuzilmalar qanday qo‘llanib, qanday yo‘qotilganini to‘liq tahlil qilish uning asosiy maqsadi emas. Shunga qaramay, hozirgi tadqiqot uchun muhim kuzatuv shundan iboratki: og‘zaki aralashuvdan qisqa bayonnoma tayyorlash jarayonida og‘zaki nutq yozuvchilar “obyektivlik”ni kuchaytirish maqsadida hissiy yoki ishontiruvchi til birliklarini ko‘pincha tushirib qoldiradilar. Bu, bir tomondan, BMT matnlarida obyektivlik qadrlanishini, ikkinchi tomondan esa og‘zaki nutqlarda hissiy va ishontiruvchi til unsurlari kamroq uchrashini anglatadi. Shuningdek, korpus tahlili BMT Bosh Assambleyasi nutqlarida mavzu omilining muhimligini tasdiqladi: nutqlar asosan global masalalar doirasida shakllanib, davlatlar o‘xshash muammolarni o‘xshash diskursiv vositalar orqali ifodalaydi.¹⁴²

Valentine va Preston ham BMTning ikki agentligida - Xalqaro dengiz tubi boshqarmasi

¹⁴⁰ Ergasheva, G. I., Xaitqulov, Z., & Kuchimova, N. (2023). *Parallel corpus in automated translation (regarding collocations)*. O‘zbekistonda xorijiy tillar, 5(52), 162–173.

¹⁴¹ Ergasheva, G. I. (2020). *Terminography as a medium of a discourse construction: description methods of gender terms*. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104.

¹⁴² Ergasheva, G. I., Kodirova, F. S., & Bakhronova, D. (2024). *The Constitutive Nature of Gender Mainstreaming Discourse: Uzbekistan Context*. SPAST Reports, 1(2).

(International Seabed Authority) va Karib dengizi atrof-muhit dasturida (Caribbean Environment Programme) - qisqa bayonnoma yozish jarayonini o'rganadi. Duchêne kabi, ular bayonnomaning sifatlariga e'tibor qaratib, farosatlilik (discernment), ehtiyotkorlik (discretion) va diplomatiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ularning tahlili og'zaki aralashuv mazmuniga kiritilgan qo'shimcha yoki qisqartirishlar, shuningdek uslub va ohang masalalariga qaratilgan. Valentine va Prestonning hozirgi tadqiqot uchun dolzarb ikki topilmasi: (1) anonim subyektlardan (masalan, "bir ma'ruzachi", "ba'zilar ta'kidlaydiki" kabi), shuningdek majhul nisbatdan foydalanish - bular neytrallikni oshiradi va agentlikni (kim ish qilgani) xiralashtiradi; (2) kelishuv va qo'llab-quvvatlashni ifodalovchi iboralarning tez-tez uchrashi (masalan, commend, support, hail, applaud, issues of common concern, consensus), bu esa umumiy qadriyatlar va maqsadlarning mavjudligini anglatadi.

BMT Bosh Assambleyasi nutqlari sotsiolingvistik tahlili xalqaro siyosiy diskursda til va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi.¹⁴³Yozma matnlar bo'yicha boshqa tadqiqotlar asosan mazmun va leksik birliklarni umumiy darajada ko'rib chiqadi. Krijtenburg va de Volder "tinchlik" (peace) atamasining BMTning to'rtta asosiy hujjatida qanday kontekstda qo'llanishini o'rganadi: BMT Nizomi (UN Charter), "Tinchlik uchun kun tartibi" (An Agenda for Peace, 1992), "Tinchlik uchun kun tartibiga qo'shimcha" (Supplement to an Agenda for Peace, 1995) va "Jahon sammiti yakuniy hujjati" (World Summit Outcome, 2005). Wierzbicka madaniy skriptlar tuzib, BMTdagi "tinchlik" konsepsiyasi bilan Keniyadagi Giriama madaniyatida "tinchlik" tushunchasi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni ko'rsatadi. Ularning diqqat markazida bir xil mavzular turadi, ammo "tinchlik"ning demokratiya va taraqqiyot kabi atamalar bilan bog'lanishi haqidagi topilma hozirgi tadqiqot uchun qiziqarli leksik assotsiatsiyani ko'rsatadi. Terminlar diskursni hosil qilish vositasi sifatida xizmat qiladi: ular ma'lum bir kontseptual maydonni aniqlab beradi va ijtimoiy ma'nolarni strukturaviy shakllantiradi.¹⁴⁴

Ancha batafsil leksik tahlil Baker va McEnery ishida berilgan: ular BMT Qochqinlar bo'yicha Oliy komissariyati (UNHCR) hujjatlarida hamda gazetalarda refugee va asylum seeker atamalarining qo'llanishini o'rganadi. Ularning CADS yondashuvi kolokatsiyalar (so'zlarning birga kelishi) hamda refugee va asylum seeker bilan bog'liq metaforalarni ko'rsatadi. Kolokatlar kompyuter dasturlari yordamida topilib, leksik (masalan, flood of refugees) va grammatik (masalan, refugees oldidan keladigan miqdor bildiruvchi aniqlovchilar) andozalar tahlil qilinadi. Ular aniq iboralarni (masalan, rejected asylum

¹⁴³ Ergasheva G. I., "Terminography as a medium of a discourse construction: description methods of gender terms", *Foreign Languages in Uzbekistan*, No. 4(33)

¹⁴⁴ Ergasheva G. I., *Terminography as a medium of a discourse construction: description methods of gender terms*, *Foreign Languages in Uzbekistan*, No. 4(33), 92-104 (2020).

seekers) va keng toifalarni (masalan, asylum seeker'larning "rostgo'yiligi"ga oid genuine, illegal, bogus kabi birliklar) ko'rib chiqib, bu ikki atama bilan qanday tematik assotsiatsiyalar bog'lanishini aniqlaydi (masalan, qochqinlar "harakat", "fojia" va "jinoyat" metaforalari doirasida talqin qilinishi). Ushbu tadqiqot miqdoriy va sifat tahlilini birlashtirishning afzalliklarini ko'rsatadi: korpus metodlari juda ko'p matnni qamrab olgani sababli umumlashtirish imkonini oshiradi; metaforalar esa eng tez-tez uchraydigan kolokatsiyalar asosida mustahkam dalillanadi, bu jarayonda til birliklari sotsiolingvistik va kognitiv struktur sifatida o'rganilishi kerak.¹⁴⁵ Nihoyat, D'Acquisto Falastin bo'yicha Xavfsizlik Kengashi va Bosh Assambleya rezolyutsiyalarining tilini o'rganib, ayniqsa gap tuzilishiga (koordinatsiya va subordinatsiya andozalari), huquqiy uslubga hamda modal va yarim-modal birliklardan foydalanishga e'tibor qaratadi. Hozirgi tadqiqot uchun ayniqsa muhim topilma shuki, direktiv kuchni yumshatish uchun modallar ko'pincha majhul nisbatda yoki boshqa shaxssiz (impersonal) konstruksiyalarda ishlatiladi.

Ushbu yozma hujjatlar bo'yicha tadqiqotlar matnlarning leksik yoki grammatik xususiyatlarini to'liq tahlil qilishni maqsad qilmagan bo'lsa-da, ular xalqaro tashkilot diskursida keng tarqalgan xususiyatlar turlari haqida muhim tasavvur beradi.

Xalqaro tashkilot nutqlari bo'yicha tadqiqotlar ham yozma xalqaro tashkilot hujjatlariga oid natijalarga, ham boshqa siyosiy nutqlarga oid xulosalarga o'xshash xulosalarni qayd etadi. Yozma matnlar bo'yicha izlanishlarda bo'lgani kabi, ularning hech biri leksik va grammatik xususiyatlarning to'liq, kompleks tahlilini berishni ko'zlamagan; biroq ayrim topilmalar hozirgi tadqiqot uchun dolzarbdir.

Xalqaro tashkilot nutqlariga oid ayrim tadqiqotlar matn tuzilishiga e'tibor qaratgan bo'lsa-da, ma'lum leksik va grammatik andozalarni ham aniqlagan. Masalan, Donahue va Prosser 1945–1995 yillardagi BMT Bosh Assambleyasi "General Debate" nutqlaridan iborat korpusda diskurs va ritorik andozalarni o'rganadi. Ular BMT Bosh Assambleyasi nutqlari nisbatan qat'iy formatga amal qilishini ko'rsatadi: amaldagi majlis raisini tabriklash yoki hech bo'lmaganda salomlashish, BMT va uning maqsadlarining muhimligini ta'kidlash, so'ng mintaqaviy va global masalalar bo'yicha fikr bildirish. Shuningdek, ular BMT nutqlarida we va I olmoshlaridan foydalanish bo'yicha kichik tadqiqotni taqdim etadi. Donahue va Prosser birinchi shaxs birlik (I) shakli ba'zan o'z "o'rnini" yoki legitimligini ko'rsatishga ehtiyoj sezgan ma'ruzachilarda (masalan, yangi dekolonizatsiya qilingan

¹⁴⁵ Ergasheva G. I., "Gender related terms through cognitive semantics lens: frame analysis", *Xorijiy filologiya*, 2018.

davlatlarning Afrika yetakchilari) ko'proq uchrashini qayd etadi. We va I o'rtasidagi bu qarama-qarshilik birdamlik va individuallik o'rtasidagi farqni anglatadi. Korpus yondashuvi sotsiologik tahlilda asosiy metodologik vosita sifatida uchraydi.¹⁴⁶ Xalqaro tashkilot nutqlarini o'rgangan boshqa tadqiqotlar mazmunga e'tibor qaratadi; leksik xususiyatlar esa asosan umumiy mavzular doirasida tahlil qilinadi. Masalan, Baturo, Dasandi va Mikhaylov 1970–2014 yillardagi BMT Bosh Assembliesi "General Debate" nutqlarini jamlab, tadqiqotchilarga matn masshtablash (text scaling) usullaridan foydalanib, ushbu matnlarda ko'tarilgan mavzularga tayangan holda siyosat masalalari bo'yicha milliy preferensiyalarni aniqlashni taklif qiladi. Ular buni korrespondensiya tahlili yordamida namoyish etadi: BMT Bosh Assembliesi nutqida xavfsizlik va terrorizm borasida tashvish bildirish bilan "nonsurrender agreement"ni imzolash o'rtasida ijobiy bog'liqlikni ko'rsatadi. Baturo va hammualliflar BMT Bosh Assemblyasi "General Debate" nutqlarini mamlakat pozitsiyalarini tahlil qilish uchun eng qulay matnlar deb hisoblaydi, chunki ma'ruzachilar nisbatan erkin tarzda ko'plab masalalar bo'yicha davlat qarashlarini bayon qiladi va ko'pincha BMT Bosh Assemblyasini xalqaro tasavvurlarga ta'sir o'tkazish maydoni sifatida ishlatadi. Demak, BMT Bosh Assemblyasi nutqlarida ko'tarilgan mavzular milliy tashvishlar haqida ma'lumot beradi va siyosiy pozitsiyani bashorat qilishda qo'l kelishi mumkin.

Mazmun va juda umumiy ma'noda leksikani o'rganadigan yana bir yo'nalish butunlay boshqa maqsadga xizmat qiladi: ma'ruzachilar o'z tashkiloti identitetini qanday qurishi va siyosiy munosabatlarni qanday pozitsiyalashini aniqlash. Tanqidiy metafora tahlilida McEntee-Atalianis Xalqaro dengiz tashkiloti (IMO)ning ketma-ket ikki Bosh kotibining nutqlarini taqqoslaydi. Diskurs tanqidiy tahlili til va ijtimoiy hokimiyat munosabatlarni o'rganadi.¹⁴⁷

Ushbu sifat tahlili leksik xususiyatlarni asosan metaforik qo'llanish orqali ko'rib chiqadi, biroq uning ayrim parchalarida xalqaro tashkilot diskursi bo'yicha boshqa tadqiqotlarda ham qayd etilgan xususiyatlar ko'rinadi. Masalan, yangi konvensiya ishlab chiqish jarayoni haqida Bosh kotib O'Neilning parchasi bunga misoldir.

"Safar boshlanganda va yangi konvensiya ishlab chiqilayotgan paytda, hamma xursand bo'lib kemaga to'planadi. Ammo ko'pchilik safarning keyingi bosqichidan - ya'ni konvensiyani ratifikatsiya qilish jarayonidan - oldin tushib qolayotgandek ko'rinadi, va yana ko'prog'i konvensiyani hamda uning barcha talablarini to'liq amalga oshirishdek

¹⁴⁶ Baker, P. & McEnery, T., "A corpus-based approach to discourses of refugees and asylum seekers in UN and newspaper texts", *Journal of Language and Politics*, 4(2), 2005.

¹⁴⁷ Paul Baker & Mark McGlashan, *Critical discourse analysis* (Routledge Handbook of English Language and Digital Humanities, 2020)

“yumush”ga kelgunimizcha qayiqni tark etadi. Kemalar butun xizmat muddati davomida sifatini saqlab turishini ta'minlash masalasiga kelganda esa, bizning paromimiz deyarli bo'm-bo'sh.” Diskurs tahlili til va hokimiyat o'rtasidagi murakkab aloqani o'rganadi, siyosiy nutqda hokimiyat strukturalari va ijtimoiy nazorat til orqali amalga oshiriladi.¹⁴⁸

Xalqaro dengiz tashkiloti a'zolarini bevosita tanqid qilish o'rniga, u anonim subyektlardan (everyone, many, still more) foydalanadi. Shuningdek, u maqsadga e'tiborni qaratish uchun majhul nisbatdan (a new convention is being developed) foydalanib, inson agentlarini fonlashtiradi. Nihoyat, u agentlikni yanada yashirib, kimlar “sakrab ketganini” aniq nomlamasdan, yakuniy holatni tasvirlaydi (our ferry is almost empty).¹⁴⁹

BMT Bosh Assambleyasi “General Debate” nutqlari korpusi davlat pozitsiyalarini tahlil qilish uchun statistik va semantik yondashuv imkonini beradi.¹⁵⁰ Xalqaro tashkilot nutqlarida lingvistik xususiyatlarni bevosita o'rganishni maqsad qilgan tadqiqotlar kam. Shunga qaramay, BMT minbarida aytilgan ikki nutqning leksik va grammatik xususiyatlarini keng doirada tahlil qilgan bitta sifat tadqiqoti e'tiborga loyiq.¹⁵¹ Najarzadegan, Dabaghi va Eslami-Rasekh Bosh Assambleya “General Debate” doirasida AQSh Prezidenti Obama va Eron Prezidenti Ruhoniy tomonidan aytilgan ikki nutqni taqqoslaydi. Ularning topilmalari ritorik savollardan tortib polarizatsiyaga qadar bo'lgan ko'plab xususiyatlarni ko'rsatadi. Siyosiy nutqlarda bo'lgani kabi, bu ikki Bosh Assambleya nutqda ham I olmoshi mental fe'llar bilan (masalan, Obama: I believe it is in the security interest of the United States...) pozitsiyani bildiradi. Najarzadegan va hammualliflar faktive fe'llar (masalan, acknowledge) orqali bayonning ishonchliligi va qat'iyligi ko'rsatilishini ham qayd etadi (masalan, Obama xalqaro hamjamiyat ba'zan harbiy kuchdan ko'p tomonlama foydalanish zarurligini tan olishi kerakligini aytadi). Neural word embedding kabi texnologiyalardan foydalanib siyosiy nutqlardagi siyosat ustuvorliklari va semantik o'zgarishlarni aniqlash mumkin.¹⁵²

Ularning eng qiziqarli topilmalaridan biri - nominalizatsiyalar va majhul nisbatlar yordamida agentlikni yashirishdir. Ruhoniy “adolatsiz sanksiyalar”ni “tuzilmaviy zo'ravonlik”ning ko'rinishi sifatida ta'riflab, ularni aslida g'ayriinsoniy va tinchlikka zid deya e'lon qilganida, sanksiyalarni ega o'rniga qo'yadi; natijada sanksiyalarni kim joriy etgani nomlanmay qoladi. Majhul nisbat ayblanuvchiga bevosita ayb yuklamalik uchun

¹⁴⁸ van Dijk, T. A., *Discourse and Power*, Palgrave Macmillan: London (2008)

¹⁴⁹ Paul Baker & Tony McEnery. *A corpus-based approach to discourses of refugees and asylum seekers in UN and newspaper texts*. *Journal of Language and Politics*, 4(2), 2005.

¹⁵⁰ Baturo, A., Dasandi, N., & Mikhaylov, S. J., *Understanding State Preferences With Text As Data: Introducing the UN General Debate Corpus*, arXiv (2017).

¹⁵¹ Teun A. van Dijk. *Society and Discourse: How Social Contexts Control Text and Talk*. Cambridge University Press, 2008.

¹⁵² Gurciullo, S. & Mikhaylov, S., *Detecting Policy Preferences and Dynamics in the UN General Debate with Neural Word Embeddings*, arXiv (2017).

ham qo'llanadi: masalan, "eski ustunlik va hukmronliklarni saqlashga qaratilgan zo'rlovchi iqtisodiy va harbiy siyosat va amaliyotlar olib borilgan..." kabi tuzilmada agent ochiq ko'rsatilmaydi. Obama ham ayrim hollarda agentni bevosita nomlamasdan, "muvaffaqiyatga erishish uchun yarashtiruvchi so'zlar shaffof va tekshiriladigan harakatlar bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak" kabi majhul konstruksiyalarni qo'llaydi. Tilning gender bilan bog'liq terminologiyasi nafaqat lingvistik birlik bo'libgina qolmay, balki ijtimoiy-madaniy hayotni ham mustahkamlovchi vositadir.¹⁵³

Najarzadegan va hammualliflar tahlil qilgan ikki nutq siyosiy nutq bo'yicha boshqa tadqiqotlarda qayd etilgan ko'plab leksik va grammatik xususiyatlarning yaqqol misollarini beradi. Tadqiqot atigi ikki Bosh Assambleya nutqi bilan cheklangan bo'lsa-da, topilmalar hozirgi tadqiqot uchun ayniqsa dolzarb: ular ssenariylashtirilgan xalqaro tashkilot matnida kutilishi mumkin bo'lgan tez-tez uchraydigan leksik va grammatik xususiyatlar turlari haqida tasavvur beradi.¹⁵⁴

Xalqaro tashkilot yozma yoki og'zaki diskursi bo'yicha kam tadqiqotlar lingvistik xususiyatlardan foydalanishni bevosita markazga qo'ygan, biroq adabiyot baribir qator qiziqarli topilmalarni ochib bergan. Xalqaro tashkilot matnlarida umumiy maqsadlar va hamkorlikka urg'u berilishi ko'rsatiladi. Bunga xizmat qiladigan vositalar qatoriga birinchi shaxs ko'plik shakllaridan tez-tez foydalanish hamda qo'llab-quvvatlash va konsensusga oid leksika (masalan, agreement, endorse, without objection) kiradi. Shuningdek, neytrallikka moyillik va agentlikni anonim subyektlar, nominalizatsiyalar va majhul nisbat orqali yashirish tendensiyasi mavjud. Majhul nisbat, ayniqsa must kabi modallarning direktiv kuchini yumshatish uchun ishlatiladi. Nihoyat, fikrlar believe kabi mental fe'llar bilan bildiriladi, ammo acknowledge kabi factive fe'llar orqali "fakt" sifatida taqdim etilishi ham uchraydi. Bu xususiyatlarning yuqori chastotasi boshqa siyosiy nutqlar bilan umumiyliklarni ko'rsatadi.

Xalqaro tashkilotlar tili bo'yicha tadqiqotlar juda qiziqarli yo'nalishni ko'rsatdi, biroq xalqaro tashkilot diskursi tahlillarining aksariyatida, xuddi ssenariylashtirilgan siyosiy matnlar haqidagi ko'plab ishlarda bo'lgani kabi, asosiy diqqat lingvistik xususiyatlarda bo'lmagan. Bundan tashqari, hozirgacha hech bir tadqiqot xalqaro tashkilot diskursini xarakterlaydigan lingvistik xususiyatlarni batafsil tasvirlaydigan va ayrim xususiyatlarning funksional talqin bilan izohlaydigan kompleks registr tahlilini amalga oshirmagan. Xuddi shuningdek, xalqaro tashkilot diskursining registr tahlili ham mavjud adabiyotdagi sezilarli bo'shliqni to'ldirishi mumkin. Inson huquqlari matnlarini tarjima qilish jarayonida gender

¹⁵³ Ergasheva, G. I., *Gender related terms through cognitive semantics lens: frame analysis*, Xorijiy filologiya, 2018.

¹⁵⁴ Jonathan Charteris-Black. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave, 2011.

terminologiyasi mazmuni, konteksti va ijtimoiy ta'siri chuqur o'rganilishi lozim.¹⁵⁵

BMT "Global Issues" deb ataydigan global masalalar bilan shug'ullanadi. Bular qochqinlar va iqlim o'zgarishi kabi umumiy mavzulardir (United Nations, n.d.). Kalit so'zlar matnning "nimaga oidligi"ni (aboutness) aks ettirgani uchun, kalit so'zlarning katta qismi BMTning "Global Issues"lariga, ya'ni "mavzuga oid" (topical) bo'lishini tahmin qilish mumkin. 19 ta global masaladan 18 tasi uchun ro'yxat tuzilgan (qarish/ageing, AIDS, atom energiyasi, BRMLar uchun katta ma'lumotlar, bolalar, iqlim o'zgarishi, dekolonizatsiya, demokratiya, oziq-ovqat, sog'liq, inson huquqlari, xalqaro huquq va adolat, okeanlar va dengiz huquqi, tinchlik va xavfsizlik, aholi, qochqinlar, suv, ayollar). Bu yerga yana bir toifani qo'shish mumkin: "taraqqiyot/development". 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish kun tartibi va Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) 2015-yil General Debate boshlanishidan atigi uch kun oldin qabul qilingani sabab, o'sha yili BMT Bosh Asambleya uchun taraqqiyot asosiy mavzu edi.¹⁵⁶

So'ng har bir toifaga tegishli kalit so'zlar tasniflandi. Tasnifdan so'ng ayollar (women) va inson huquqlari (human rights) bo'yicha ikki yaqin toifani birlashtirildi, chunki equality (tenglik) ularning har ikkisi uchun mos edi. "Ayollar" toifasiga tushgan yagona boshqa kalit so'z gender edi; konkordans qatorlarini tekshirish gender ham inson huquqlari doirasiga kirishini tasdiqladi, chunki murojaatlarning asosiy qismi gender tengligi va ayollarga nisbatan zo'ravonlikka taalluqli edi. 100 ta kalit so'zning 39 tasi global masalalar bilan bog'liq "mavzuga oid" so'zlar edi (Jadval 4.2da ko'rsatilgan).

Peace and Security	Refugees	Human Rights	Development	Climate Change	Democracy
peace	refugees	human	economic	climate	governance
security	migration	rights	prosperity	change	respect
stability		equality	development	SIDS	
peaceful		gender	progress	island(s)	
peacekeeping		humanity	sustainable	pacific	
conflict(s)		humanitarian	goals	Paris (Conference)	
terrorism			SDGs		
crises/crisis			developing		

¹⁵⁵ Ergasheva, G. I., *Translation of human rights texts: gender aspect, Foreign Languages in Uzbekistan*.

¹⁵⁶ Susan Hunston & Geoff Thompson (eds.). *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford Univ. Press, 2000.

extremism			poverty		
weapons					
war					

Jadval. "Mavzuga oid" kalit so'zlar klassifikatsiyasi

"Against the backdrop of the existential threat climate change poses especially to atolls and low-lying islands, SIDS had long been advocating for ambitious mitigation efforts by member states with the capacity to do so, and for a global goal of limiting the rise in average global temperature to well below 1.5 degrees Celsius to prevent some of our low-lying islands from being submerged by sea level rise. We have also consistently called for a Loss and Damage mechanism to be anchored in a new Paris Agreement to be treated separately from "adaptation" to accord to climate change the same deadly capacity."

Tarjima: Iqlim o'zgarishi, ayniqsa atollar va pasttekis orollar uchun mavjudlikka tahdid solayotgan sharoitda, Kichik orol rivojlanayotgan davlatlari (SIDS) uzoq vaqtdan beri buning oldini olish bo'yicha imkoniyati bor a'zo davlatlarni katta (ambitious) qisqartirish choralarini ko'rishga chaqirib kelmoqda, shuningdek, ayrim pasttekis orollarimiz dengiz sathi ko'tarilishi sabab suv ostida qolib ketishining oldini olish uchun o'rtacha global harorat ko'tarilishini 1,5°Cdan ancha past darajada cheklash bo'yicha global maqsadni qo'llab-quvvatlamokda. Shuningdek, biz Parij kelishuvida "yo'qotish va zarar" mexanizmi alohida, "moslashuv"dan ajratilgan holda mustahkam joy olishini izchil talab qilib kelmoqdamiz, chunki iqlim o'zgarishi o'limga teng xavf tug'diradi.

Yuza ta kalit so'zning 30%dan ortig'i ushbu Global Issues haqida ekani ajablanarli emas. Ajablanarlisi shundaki, o'ndan ortiq Global Issue toifalarida birorta ham kalit so'z aniqlanmadi (masalan, dekolonizatsiya, oziq-ovqat, sog'liq). Xuddi shuningdek, bu mavzular haqida aytiladigan gaplarning umumiy bir xilligi ham kutilmagan holatdir. Masalan, conflict va conflicts so'zlari ko'pincha extremism, terrorism, migration va refugees bilan bog'lanadi; Yaqin Sharq va Afrika mamlakatlari esa tez-tez mojaro hududlari sifatida tilga olinadi.

"We need a strong and unified response to violent extremism and terrorism. Not just in Syria and Iraq, but also in parts of Africa, where violent extremism and armed conflicts are growing. Denmark will do its part. We plan to increase our contribution to the UN operation in Mali -MINUSMA. A very visible consequence of all these conflicts is the massive refugee and migration flows."

Tarjima: Biz zo'ravon ekstremizm va terrorizmga qarshi kuchli va birlashgan javobga muhtojmiz. Faqat Suriya va Iroqda emas, balki Afrikaning ayrim hududlarida ham - u yerda zo'ravon ekstremizm va qurolli mojarolar kuchayib bormoqda. Daniya o'z hissasini qo'shadi. Biz Malidagi BMT operatsiyasiga - MINUSMaga - hissamizni oshirishni

rejalashtiryapmiz. Bu mojarolarning juda ko'rinadigan oqibatlaridan biri - qochqinlik va migratsiya oqimlarining ulkan ko'payishidir.

Daniya parchasi terrorizm/ekstremizm bilan mojaro o'rtasida bevosita sabab-oqibat munosabatini ochiq aytmasa-da, ularning yonma-yon keltirilishi assotsiatsiyani anglatadi; mojarolar bilan migratsiya o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri sababiy munosabat esa aniq ifodalangan. Suriya, Iroq va Afrika mojaro hududlari sifatida nomlanadi.

"Australia is committed to defeating terrorism in all its forms. We are responding to the challenges of violent extremism and foreign terrorist fighters, taking on those who would exploit our openness and modern communications to commit violence and promote terror. The humanitarian consequences of the conflicts in Syria and Iraq are devastating. I commend neighbouring countries - Jordan, Lebanon, Turkey - which continue to bear the brunt of the population of displaced persons. Australia has provided \$230 million in humanitarian assistance since the start of the conflict. The massive flows of displaced people across the Middle East and into Europe have stretched response capacities to breaking point."

Tarjima: Avstraliya terrorizmning barcha shakllarini yengishga sodiq. Biz zo'ravon ekstremizm va xorijiy terrorchi jangarilar bilan bog'liq muammolarga javob beryapmiz, ochiqligimiz va zamonaviy kommunikatsiyalardan foydalanib zo'ravonlik sodir etmoqchi va terrorni targ'ib qilmoqchi bo'lganlarga qarshi turibmiz. Suriya va Iroqdagi mojarolarning gumanitar oqibatlari dahshatli. Men qo'shni davlatlar - Iordaniya, Livan, Turkiya - o'z zimmasiga juda katta yuk olayotganini e'tirof etaman. Avstraliya mojaro boshlanganidan buyon 230 million dollar gumanitar yordam ko'rsatdi. Yaqin Sharq bo'ylab va Yevropaga tomon ko'chirilgan insonlarning ulkan oqimlari javob choralarini uzilish yoqasigacha taranglashtirdi.

Mazkur tadqiqot xalqaro siyosiy diskursda tilning ijtimoiy funksiyalarini BMT Bosh Assambleyasi nutqlari misolida yoritib berdi. Tahlil natijalari xalqaro tashkilot diskursi o'ziga xos lingvistik va sotsiolingvistik xususiyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. Xususan, BMT nutqlarida neytrallikka intilish, umumiylik va hamkorlikni ta'kidlash hamda ochiq qarama-qarshiliklardan qochish tendensiyasi ustuvor hisoblanadi. Bu holat birinchi shaxs ko'plik shakllarining keng qo'llanishi, konsensus va qo'llab-quvvatlashni bildiruvchi leksikaning yuqori chastotasi, shuningdek agentlikni yashiruvchi majhul nisbat va nominalizatsiyalar orqali namoyon bo'ladi.

Shuningdek, korpus tahlili BMT Bosh Assambleyasi nutqlarida mavzu omilining muhimligini tasdiqladi: nutqlar asosan global masalalar doirasida shakllanib, davlatlar o'xshash muammolarni o'xshash diskursiv vositalar orqali ifodalaydi. Mojaro, terrorizm, ekstremizm, qochqinlar va migratsiya o'rtasidagi assotsiativ bog'lanishlar hamda tinchlik va

xavfsizlikning barqaror rivojlanish bilan uzviy aloqada talqin qilinishi ushbu diskursning umumiy tematik va ideologik xususiyatlarini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, maqola xalqaro tashkilot diskursiga oid mavjud tadqiqotlarda yetishmayotgan kompleks lingvistik yondashuv zarurligini asoslaydi va BMT Bosh Assambleyasi nutqlarini registr tahlili asosida o‘rganish xalqaro siyosiy muloqotda til va jamiyat munosabatlarini chuqurroq anglashga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cheshire, J., & Trudgill, P. (1997). The sociolinguistics reader: Gender and discourse (Vol. 2). Routledge.
2. Ergasheva, G. (2016). Process of transterminologization in gender term system. Foreign Languages in Uzbekistan.
3. Ergasheva, G. (2018). Гендерные термины сквозь призму когнитивной семантики: Фреймовый анализ. Tashkent: O‘zDJTU Press.
4. Ergasheva, G. (2020). Language potential through cognitive semantics lens: Frames and ICMs of gender terms. Tashkent: O‘zDJTU Press.
5. Ergasheva, G. (2021). Conceptual gender analysis of gender marked phraseological units and proverbs in the Uzbek. Linguistics, 37(2), 45–62.
6. Ergasheva, G. (2021). Gender concepts in the phraseological world picture of the English and Uzbek languages. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(6), 345–356.
7. Ergasheva, G. (2025). Gender mainstream initiative: Redefining academic borders (Doctor of Philological Sciences). Uzbekistan State World Languages University. Retrieved from <https://www.academia.edu/145238701>
8. Ergasheva, G.I. (2019). Professional knowledge evolution: Gender terminology. Foreign Languages in Uzbekistan.
9. Ergasheva, G.I. (2020). Terminography as a medium of a discourse construction: Description methods of gender terms. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104. <https://doi.org/10.36078/1605341430>
10. Ergasheva, G.I., Alimov, T. A., & Mamurova, M. J. (2021). Gender concepts in the phraseological world picture of the English and Uzbek languages. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 12(13), 4035–4044.
11. Ergasheva, G.I., Kodirova, F. S., & Bakhronova, D. (2024). The constitutive nature of gender mainstreaming discourse: Uzbekistan context. SPAST Reports, 1(2).

12. Ergasheva, G., & Mamasodikova, S. (2021). The gender gap tracker: Using language processing to detect gender bias in media. *Journal of Computational Linguistics and Gender Studies*, 9(3), 112–130.
13. Ergasheva, G., & Nishonova, N. (2019). Gender stereotypes in the Uzbek phraseology. *Journal of Language and Culture Studies*, 5(1), 77–92.
14. Hoyle, A., Wolf Sonkin, H., Wallach, I., & Cotterell, R. (2019). Unsupervised discovery of gendered language through latent variable modeling. *arXiv*.
15. Müller Spitzer, C., & Ochs, S. (2024). Shifting social norms as a driving force for linguistic change: Struggles about language and gender in the German Bundestag. *arXiv*.
16. Teleki, M., Dong, X., Liu, H., & Caverlee, J. (2025). Masculine defaults via gendered discourse in podcasts and large language models. *arXiv*.
17. Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. Ballantine Books.
18. Zainurrahman, Z. (2025). Gender and semantic interpretation. *Langua: Journal of Linguistics, Literature, and Language Education*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3542280>